



kulpturkonservator Joanna Hensch

Notater til dagsseminar om drift og vedlikehold av utendørskunst

Ved skulpturkonservator Joanna Hensch fra Oslo konserveringsatelier

Presentasjonen er delt i fire deler:

1. Jus
2. Vedlikehold
3. Materialkunnskap
4. Befaring med praktiske oppgaver

Jus:

Utarbeidet av Fredrik Qvale, KORØ.

Tre lover, de to første skal kommuneadvokaten kunne noe om:

- Eiendomsrett
- Avtalerett
- Åndsverksloven

Utgangspunktet er at de som eier et kunstverk har eiendomsrett til verket og kan råde over det, med mindre annet er avtalt. Det betyr at de kan selge eller fjerne verket hvis de ønsker det. Det normale er at man blir eier som et resultat av et kjøp eller gave. Det vil normalt finnes dokumentasjon på dette i form av en kjøpsavtale, kvitteringer eller gavebrev.

Selv om eier gjennom en kjøpsavtale eller gavebrev har fått konstatert at man faktisk innehar eierskapet, kan det hende at avtalen eller brevet inneholder noen betingelser for gaven eller kjøpet. Disse kan innskrenke rådigheten over objektet. Det kan for eksempel være at et verk skal stå på et bestemt sted, og dette kan forhindre at objektet kan flyttes. På en annen side skjer det også en utvikling av samfunnet, stedet hvor objektet var plassert kan ha endret seg. Det som før var et idyllisk veikryss er nå blitt en stor trafikkmaskin. Her må man foreta en tolkning og se på hva som var intensjonen med betingelsen. Det kan være den blir bedre ivaretatt hvis objektet flyttes.

Åndsverksloven setter noen begrensinger for den generelle eiendomsretten. Av hensyn til verkets integritet, kan ikke eier endre verket, eller vise kun deler av det, uten kunstners samtykke. Verket skal heller ikke vises på en nedverdiggende måte. Det vil si at det for eksempel brukes til noe annet en forutsatt sånn som å promotere politiske standpunkt som kunstneren ikke står inne for. Hvis kunstneren er død vil det være kunstnerens arvinger som ivaretar kunstnerens interesser.

Selv om man er eier og det man ønsker å gjøre ikke strider mot Åndsverksloven eller annen avtale, har det utviklet seg en slags skikk og bruk rundt kunst i offentlige rom. Dette kommer av at mange

ofte vil føle et eierskap til skulpturer og monumenter. Disse kalles "andre interesserte parter". De vil føle seg forulempet hvis et kunstverk de er vant til å se daglig plutselig er borte. Et yndet intervjuobjekt i pressen er en kunstner hvis kunstverk er fjernet eller ødelagt. Det er derfor viktig å ta med kunstneren eller kunstnerens representanter med på råd, og å informere lokale foreninger og beboere hvis et verk skal fjernes eller flyttes. Hvis verket er i så dårlig stand at det ikke lar seg restaurere, vil man etter en kost/nytte-vurdering, kunne tilby kunstneren å overta verket, eller å gi kunstneren anledning til å dokumentere verket.

Bevaring av kunstverk:

Konservering er viktig for å bevare ulike typer verdier for ettertiden. Kunst og minnesmerker beriker folks hverdag. Innkjøp av kunstverk gir kunstverket en økonomisk verdi. Utskiftning eller restaurering på grunn av dårlig vedlikehold eller feilbehandling gir ekstrautgifter i et stramt budsjett. Andre verdier kan være, kunstneriske, kunsthistoriske, lokalhistoriske og nasjonalhistoriske verdier, samt affeksjonsverdi. Konservatorer arbeider innenfor forskjellige spesialfelt for bevaring av ulike materialgrupper. Det kan være konservering av maleri, skulptur, metall, arkeologiske objekter, tekstil, papir, tre eller annet. Bakgrunnen er ofte innen noe kunstfaglig eller historisk, men kan også være naturfag som kjemi. Man må ha en bachelor- eller mastergrad innen konservering, samt minst ett års erfaring fra praktisk arbeide, for å få bli medlem av Nordisk konservatorforbund, avdeling Norge (NKF-N). Konservatoren vil alltid ha fokus på det som er til kunstverkets beste. En konservator kan materialenes kjemi og vurderer egnet behandlingsmetode på bakgrunn av dette, samt en grundig tilstandsvurdering. I de fleste tilfeller utfører konservatoren behandlingen selv, men i mange tilfeller med utendørskunst, er konservatorens rolle mer som en prosjektleder, der annen fagkompetanse vurderes å være nødvendig. En stor del av det konservatoren gjør er dokumentasjon; tilstandsregistrering, fotodokumentasjon og dokumentasjon av behandling og anvendte materialer.

Vedlikehold:

Det trengs i de fleste tilfeller kun enkelt rengjøringsutstyr for vask med vann og såpe med nøytral pH. Vann kan løse flere typer molekyler i større konsentrasjoner enn noe annet løsemiddel. Vann vasker fordi vannmolekylet er polart. Kreftene i vannmolekylet er så sterke at atomene i andre molekyler dras fra hverandre. Det meste løses bedre med økt varme fordi atomene står lenger fra hverandre, og dermed bindes svakere til hverandre. Det varme vannets molekyler beveger seg mer fordi de får mer energi fra varmen og kan derfor løse mer på kortere tid. Det øverste laget vannmolekyler har ikke nok andre vannmolekyler å binde seg til oppover. De binder seg derfor dobbelt til vannmolekylene under. Dette molekyllaget blir mer tettpakket og sterkere enn resten. Den polare enden til såpen fjerner vannets overflatespenning. Vannet behøver ikke å binde seg nedover til seg selv. Alt vannet står derfor fritt til å løse det som skal vaskes bort. Noe skitt løses ikke i vann. Dette omkranses av den upolare delen av såpen og skylles ut med vaskevannet. Det er viktig å bruke lite såpe, og å skylle det godt bort etter vask fordi såperester kan omdannes til syrer og salter som er skadelig for kunstverket. Alle porøse materialer bør spyles nedefra og opp for å hindre skittent vann i å danne sorte render. Bil med strømaggregat, vanntank og høytrykkspyler med regulerbart trykk og temperatur kan brukes til vasking. Trykket skal ikke være høyere enn at man kan holde hånden foran, og vannet kan ha moderat temperatur, ikke høy.

Materialkunnskap:

Materialer deles i uorganiske og organiske. Metaller og bergarter, samt betong og keramiske materialer er uorganiske og tre, plastmaterialer og maling er organiske. Det finnes en rekke

nedbrytningsfenomener, men de viktigste syv er hærværk, feilbehandling, fukt, frost, biologisk vekst, UV-stråling og forurensning. Det er viktig å merke seg at det å ikke behandle eller vedlikeholde er et like aktivt valg som å gjøre noe. Det er svært virkningsfullt og billigere å utføre enkelt vedlikehold, enn å ta kostnadene med konservering. Mangel på vedlikehold kan i siste instans føre til brudd på Åndsverksloven.

Alle bergarter vil være porøse i ulik grad. Porøse materialer suger vann. I vannet kan det være skadelige salter. Dersom det er fukt i materialet når frosten kommer, vil det kunne forekomme frostsprengninger. Det er fordi vann søker med ca 10 % i volum når det fryser. De tidene på året med mange nullpunktspasseringer er verst fordi volumøkningen da er størst. Sprekker i kunstverk bør sikres for å hindre at isdannelse fører til at deler sprekker opp og i verste fall faller av.

Bergarter består av mineraler. Det er mineralenes egenskaper som avgjør egenskapene til bergarten. De svakeste mineralene i granitt tåler ikke høytrykkspyling. Det er ikke nødvendig å vaske 100% rent. Det viktigste er å holde nivået av skadelige stoffer som forurensning og biologisk vekst lavt.

Det er viktig at fuger på kunstverk ikke skiftes ut med vilkårlig materiale. For hardt fugemateriale vil ødelegge materialet rundt, og feil farge vil kunne endre kunstverkets uttrykk. Fugereparasjoner bør utføres av spesialist med rett fagkompetanse. Bruk aldri silikon.

Bronse er en legering som hovedsakelig består av kobber og tinn. For god bevaring er det viktig at det benyttes beste kvalitet bronse og at støpingen utføres av dyktige bronsestøpere. Det samme gjelder for patineringen. Mange lag med patinering som endrer bronsens overflate kjemisk, øker livslengden til kunstverket. I vedlikeholdet må det inngå jevnlig voksing av bronzen. Dette skal utføres av spesialist. De beste malingsystemene har i dag en levetid på omkring 15 år med godt vedlikehold. Bronse er et mykt og porøst materiale og må behandles deretter.

Rustfritt stål er ikke rustfritt. Kunstverk av stål må være laget av beste kvalitet syrefast stål for å vare.

Alle porøse materialer må ha god drenering dersom de er hule.

Moderne materialer, samt kunstverk med tekniske installasjoner, har kortere levetid enn de med tradisjonelle materialer og utførelse. De moderne materialene og uttrykkene kan være en stor berikelse av det offentlige rom, men er samtidig langt mer ressurskrevende både i innkjøp og drift. Alle installasjoner må være tilgjengelige for vedlikehold, og alle deler må være mulig å kjøpe på en enkel måte til en grei pris. Fontener må ha filter for utskilling av kalk.